

TURINYS

Skaitytojui 8

PIRMA DALIS

PALIAUBOS IR RUDENS MANEVRAI / 11

1 Vaidmenų pasiskirstymas Laplandijos kare	/ 13
2 Keista vadovybė	/ 17
3 „Beržo“ ir „Eglės“ šešėlyje	/ 25
4 Agentų pasakojimai ir diplomatija	/ 36
5 <i>Die Finnen kapitulieren</i>	/ 42
6 Derybos dėl paliaubų Maskvoje	/ 53
7 Derybos dėl rudens manevrų Rovaniemyje	/ 61
8 Pirmieji internuotieji	/ 70

ANTRA DALIS

DVIGUBA KEMIO IR TORNIO OPERACIJA / 81

1 Tik maršalui įsakius	/ 83
2 Kemio ir Tornio kaperiai	/ 90
3 „Jautėmės kaip apgauti“	/ 97
4 Sukilimas, kuriam buvo vadovaujama iš klubo	/ 105
5 Kraselio tilto užrakinimas	/ 113
6 Traukiniu link Tornio geležinkelio stoties	/ 116
7 Tornio stebuklą naktis	/ 124
8 Šūviai Raume	/ 130
9 Hitleris atsisako Petsamo	/ 139
10 Ilgas kelias iš Oulu į Kemį	/ 145
11 „Žinių badas ir parako dūmai“	/ 151
12 Vokiečių pasirodymas Kiulejokyje	/ 158
13 Raumonjokis išgelbsti suomius	/ 162
14 Žemėje, jūroje, ore	/ 166
15 Kulkosvaidžių batalionų puolimas Tornio link	/ 176

16 Narsa ir baimė Raumonjokyje	/ 185
17 Heikurinsario skerdynės	/ 188
18 Vokiečiai apsuptyje <i>motti</i>	/ 195
19 Pasidavimas Murjaninvainijyje	/ 201
20 Kas iš tiesų vyko Tornio apsuptyje <i>motti</i>	/ 209
21 Kruvina para Kemyje	/ 216
22 Ant kuolų pamautos karvių galvos	/ 233

TREČIA DALIS

JĖGERIAI IR ARKTIES VANDENYNŲ KELIAS / 241

1 Degtinė, šaltis, alkis	/ 243
2 Džentelmeniško karo pabaiga	/ 251
3 Skaudus sprendimas Ilimoje	/ 258
4 Kapitono perbėgimas Taipalėje	/ 264
5 Kas sudegino Rovaniemį?	/ 270
6 Paskutinis tiltas per Kemijokį	/ 277
7 <i>Schutzwall</i>	/ 283

KETVIRTA DALIS

UŽMIRŠTOJI KARIUOMENĖ / 301

1 Maroko Siaubas Torniojokio slėnyje	/ 303
2 <i>Das war Muonio</i>	/ 315
3 „Vaikų kryžiaus žygis“	/ 328
4 1945 m. balandžio 27-oji, paskutinė karo diena	/ 341
5 Kalniečių batų pėdsakai	/ 348
Šaltiniai	/ 359
Autoriaus padėka	/ 369

7

TORNIJO STEBUKLŲ NAKTIS

Vienu garsiausių Laplandijos karo epizodų laikytina „Tornijo stebuklų naktis“, o kitaip tariant, 11-ojo pėstininkų pulko pirmojo ir antrojo batalionų veiksmai, „Mažajame Berlyne“ suradus vokiečių paliktą svaigalų sandėlį. „Stebuklų nakties“ įvykiai ne patys svarbiausi, bet jie iš esmės pakeitė kovų Tornijyje eigą. 11-ojo pėstininkų pulko gretose kovėsis Heikkis Suoniemis apie tai, kaip buvo imamas „Mažasis Berlynas“, rašė šitaip (*Kansa taisteli*, 1986/12):

Eidami stoties link, prie kelio išvydome didelį vokiečių sandėlį, ką tik mūsiškių paimtą. Sargybiniai jo dar nesaugojo, tad evakuacija vyko visu pajėgumu. Ir mes, nepaisydami kulku, griebėm, kas dar buvo likę. Tiko bet kas, net gramofonai su plokštelėmis! Mudu su Topiu Rajanderiu čiupom konjako statinę ir dėžę su pora šimtu pakelių vokiško pypkių tabako. Viską sukrovėme ant prieštankinio pabūklo ir, nekrepdami dėmesio į šūvius, toliau traukėm stoties pusėn. Visi būriai gabenosi ant pabūklų net po kelias konjako statines. Akylai jas saugodami.

Ypač Varlos batalioną traukė ugninis gėrimas, ir kautynėms pasibaigus tas potraukis greitai tapo nevaldomas. Manoma, kad antrasis batalionas įsiaudrino jau po keliasdešimties minučių. Jokios sienos nei spynos nesulaikė alkoholio paragavusių suomių, ir pasekmės nebuvo netikėtos.

Tas lėbavimas tikriausiai būtų greitai pasibaigęs, jeigu karininkai būtų ėmęsi griežtai tramdyti eilinius, radusius sandėlyje alkoholio. Bet tą kartą karininkai buvo solidarūs su eiliniaisiais ir prisidėjo prie jų. Bataliono vadas majoras Varla su adjutantais rodė pavyzdį ir nusitašė iki žemės graibymo.

Šitaip Varla sužlugdė suplanuotą kitos dienos žygį į Kemį, sužlugdydamas ir savo, kaip karininko, karjerą. Jau vakare Halstis įsakė trečiojo bataliono kapitonui Toivonenui pakeisti Varlą, ir pirmoji naujo vado užduotis buvo sugražinti karinę drausmę. Toivonenas ilgai ir nesėkmingai ieškojo Varlos, jį Halstis surado tik po vidurnakčio. Varla buvo suimtas, o prie jo nuodėmių buvo priskirtas ne tik girtuokliavimas, bet ir belaisvių vokiečių išlaisvinimas.

Malmivaaros batalionas po „Mažojo Berlyno“ pagundų taip smarkiai nenukentėjo, nes, suomiams užėmus geležinkelio stoties rajoną, buvo perkeltas kiek toliau, prie liaudies mokyklos. Tiesa, pirmasis batalionas alkoholio nepritrūko net keletą dienų.

Be abejo, Tornijo civiliai taip pat žinojo apie „Mažojo Berlyno“ alkoholio sandėlį ir ėmė grobstyti ugninį vandenį iškart, kai tik vokiečiai pasitraukė. Vieni puolė sandėlį, gviešdamiesi alkoholio kaip prekės, kiti norėdami greit pasigerti. Larjo kariai Suensaryje, pradėjus dalinti karo grobį, irgi ėmė lėbauti. „Tornijo stebuklų naktį“ pabudo šiaurietiškas išradingumas. Neilgai trukus iš „Mažojo Berlyno“ alkoholi gyventojai bogino įdomiausiais būdais, ir nešimą rankomis galima vadinti pačiu primityviausiu. Vieni prisikrovė butelių į vaikų vežimėlius, kiti rideno statines gatvėmis, gabenosi alkoholi automobiliais, valtimis, dviračiais ir karučiais. Kažin ar kada per Tėstinį karą suomių civiliai kibo į vokiečių turtą su tokia aistra ir uolumu. Savo grobio dalies pasiimtiėjo ir Haparandos gyventojai.

„Stebuklų naktis“ metraščiuose žymima kaip viena iš garsiausių suomių lėbavimo legendų. Atsižvelgiant į situaciją, tokį masinį girtavimą galima suprasti kaip žmogišką silpnybę, siekiant plaute išplauti sunkius karo Sąsmaukoje prisiminimus. Vyrai daug naktų buvo nemigę, ir alkoholis juos paveikė greitai. Ir paliko atitinkamų pėdsakų. Amžininkai pasakoja, kad lietaus permerkta žemę „Mažajame Berlyne“ girti kariai buvo gulte nugulę. Kai kurie iš jų

galėjo užspringti vėmalais. Pasigėrę jie smarkiai šaudė į orą, laužė viską, kas pakliuvo po ranka. Pulko karininkai, atvažiavę į stoties teritoriją daryti tvarkos, išvydo pragarišką vaizdą. Halstis knygoje rašo:

Geležinkelio stoties laukiamajame nusikaušusios įgulos kekšės girdė ten paliktus sunkiai sužeistus vokiečių karius (tarp jų buvo pašautų į pilvą) ir tarpais ant grindų, kur telkšojo kraujo ir vėmalų balos, suteikdavo paslaugas iš girtumo idūkusiems mūsų vyrams. Taip taip, ko tik mes, kariai, neprisižiūrėjom! Karas kupinas prieštaravimų ir aistrų. Didis kilnumas ir gyvuliškumas jo taku žengia greta.

Atvykę į vietą štabo karininkai užtvėrė Tornijo tiltą ir ėmėsi konfiskuoti krovinius. Atsižvelgiant į kiekvieną atvejį atskirai, alkoholis buvo atimamas arba išpilamas į upę. Vietos gyventojai juokavo, kad tą vakarą Haparandoje visi „stropiai samstė“. Vienas garsiausių tų dienų posakių „Karas tikrai žiaurus“ nugirstas iš „vertingą“ krovinių praradusio miestiečio. Šnekėta, kad švedų karo stebėtojas svarstė, kodėl suomių daliniai priešakyje stumia vaikų vežimėlius. Švedams buvo smalsu, koks tas slaptasis suomių ginklas, ir atidžiau pažvalgę pamatė, jog tai alkoholis. Panašių istorijų apie Tornijo mūšius pasakojama nemažai.

Rytą po „stebuklų nakties“ gatvėse ir kiemuose dar gulinėjo girti kareiviai. Šaltame rudens lietuje jie miegojo mirtinu miegu net be drabužių. Majoras Malmivaara suvarė girtus karius į didelę sauną ir laistė šaltu vandeniu, kol tie išsiblaivė. Aišku, antrojo bataliono gretose buvo ir blaivių vyrų, kuriems teko nemaloni užduotis užrakinti girčiausiuosius, kad išsiblaivytų. Halstis suprato, kad nevaldant situacijos gresia rimtos bėdos, ir net pasvarstė, ar nereikėtų alkoholio sandėlio paleisti dūmais. Šito jis nepadarė, nors šiandien atrodo, kad vertėjo.

Alkoholis paveikė Tornijo kovas ir po „stebuklų nakties“, nes svaigalų kariai įsidėjo į kuprines, prisikaišiojo į slaptas vietas. Suomiai jau negalėjo pasiekti pergalės Tornijyje. Alkoholis apmarino jų kovingumą kaip tik tada, kai planingais veiksmais buvo galima

sustiprinti patogias pozicijas ir ateinančiomis dienomis tęsti operaciją. Literatūroje ne kartą džiaugtasi laime, kad vokiečiai nepuolė girtų suomių. Iš tiesų kruvinoji pirtis suomiams negrėsė, nes vokiečiai tam neturėjo resursų.

Vėliau gyvai diskutuota, gal alkoholio atsargas vokiečiai Tornijyje paliko sąmoningai. Šiaip jie sistemingai naikino visa, kuo priešas galėjo pasinaudoti, be to, per keletą metų puikiai perprato suomių alkoholio vartojimo tradicijas.

Vis dėlto mintį apie sumanytą šitokią velnišką gudrybę paneigia faktas, kad išsilaipinimas Tornijyje vokiečiams buvo netikėtas. Būtų keista, jei vokiečiai būtų paspendę alkoholio kilpą prieš kylant tikriems karo veiksams. Werneris Herbrechtsmeieris taip pat atmetė tą mitą, kad „Mažajame Berlyne“ suomiams buvo palikti alkoholio spąstai. Jis tvirtina, kad alkoholis buvo svarbi vokiečių kario kasdienio davinio dalis, todėl sandėlyje jo buvo daug. Bet pabrėžia, kad pastarųjų kovų tarpsniu alkoholis tikrai išgelbėjo stotyje buvusius vokiečius. Kai „Mažajame Berlyne“ pasigirdo šūkšmai ir dainos, leitenantas ir aštuoniolika pasilikusių vyrų nutarė bėgti į šiaurę. Jie devynis kilometrus kėblino Pakolos keliu iki kito vokiečių sandėlio.

„Stebuklų naktis“ ir klaidinga informacija tiek pakeitė Laplandijos karo scenarijų, kad didysis mūšis įvyko Tornijyje. Jeigu suomių ataka nebūtų pasibaigusi „Mažajame Berlyne“, jie būtų galėję greitai pasiekti didžiuosius Kemijokio upės tiltus. Taip pat būtų galėję greitai judėti ir nueiti toli upės pakrante, iki vokiečiai būtų sureagavę, perkėlę karines pajėgas ir sudavę atsakomąjį smūgį. Jei ne visuotinis lėbavimas, didysis Laplandijos karo mūšis tikriausiai būtų vykęs ne Tornijyje, o Kemyje, Rovaniemyje arba Muonijyje.

„Stebuklų naktis“ labai pakeitė šešių 11-ojo pulko antrojo bataliono jėgerių būrio vyrų gyvenimą. Aštuoniolikai jėgerių buvo įsakyta važiuoti dviračiais Muonijo keliu į šiaurę ir užimti Pakolos kelyje esantį Iliiakos tiltą. Pasikeitus situacijai, kitai bataliono daliai nurodyta judėti rytų kryptimi, bet pasigėrę jėgeriai turbūt užmiršo, ką turi daryti.

Vėlų vakarą lijo lietus, kylant rūkui tamsoje buvo blogiau matyti, tad Alavojakaloje, Ysakanmekyje, jėgeriai patyrė nemalonią

staigmeną. Būrį sustabdė ryškios prožektorių šviesos, ir lyg iš po žemių kelio pakraštyje išniro vokiečiai. Priešakyje žengę šeši vyrai iš karto buvo paimti į nelaisvę, o iš paskos ėjusieji tamsoje spėjo atsitraukti. Į nelaisvę buvo paimti seržantas Paulis Haapakoskis, jaunesnieji seržantai Seppo Jokivartio ir Erkkis Koskenlaita, jėgeriai Anttis Kuosa, Marttis Mustonenas ir Eelis Ukonsaaris.

Tai, kas nutiko, Haapakoskis aprašė 1982-aisiais išleistoje knygoje „Aš buvau vokiečių belaisvis“, kurią sunku skaityti. Prie Ysakanmekio paimti į nelaisvę suomiai buvo nuvežti į sandėlio baraką Pakolos kelyje. Liakoje per apklausas jie visi buvo mušami: su suomiais vokiečiai elgėsi vis žiauriau, keršydami už žuvusius saviškius. Haapakoskis rašo, kad suomiams kartais atnešdavo valgyti dvi Raudonojo Kryžiaus seselės, kurių svarbiausia užduotis buvo švelnesniais būdais išpešti iš belaisvių informacijos. Medicinos seserys vertėjavo ir tardant leisgyvius suomius.

Vokiečiai nesuteikė malonės karo belaisviams suomiams. Iš Tornijo išvežė juos į stovyklą Rovaniemyje, kur reali pasaulio politika buvo rodoma tikrai nevaržomai. Su suomiais karo belaisviais buvo elgiamasi kaip su šunimis, nes Suomija neturėjo reikšmės hitlerinei Vokietijai žaidžiant galios žaidimą. Tačiau suomiai pastebėjo, kad su rusais belaisviais vokiečiai elgiasi geriau nei anksčiau. Jie numatė, kad Sovietų Sąjunga turės politinio svorio per galimas derybas ateityje.

Vokiečiams traukiantis iš Rovaniemio, suomių belaisviai kaip mulai tempė vežimus. Vokiečiai žemino suomius, tad tikras stebuklas, kad dauguma jų po ilgo žygio gyvi pasiekė belaisvių stovyklą Norvegijoje. Daug suomių pamaži mirtinai išseko, nes vokiečiai manė, kad karo belaisvių maitinti nebūtina. Nemažai suomių nuo bado mirties išsigelbėjo stodami į Vokietijos armijos gretas. Haapakoskis stoji į vokiečių kariuomenę pamatęs, kad galės pabėgti. 1945 m. gegužės mėnesį jam pavyko pasprukti ir sugrįžti į Suomiją. Bet Tornijo košmaras nesibaigė.

1946 m. sausį komunistų valdoma Valstybės policija suėmė Haapakoskį už tai, kad anuomet Norvegijoje perėjo į vokiečių pusę. Haapakoskį teisė karo lauko teismas ir nubaudė už tėvynės išdavimą. Jis turėjo atlyginti valstybei už demobilizaciją, gražinti

dienpinigius, sumokėti už amuniciją ir ginklą. Tai buvo ypatinga pokarinės Suomijos padėka žmogui, gynusiam šalį per Žiemos ir Tęstinį karus.